

УДК 337.091.4.(477-25),1920/1925"

Кравчун Н. П.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ Я. ЧЕПІГИ З ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В М. КИЄВІ (1920–1925 рр.)

А На основі аналізу літературних і архівних матеріалів досліджена педагогічна діяльність Я. Чепіги з організації освітніх установ в м. Києві. Проаналізований зміст теоретичних праць ученого, що визначають найважливіші умови ефективного навчально-виховного процесу.

Ключові слова: Я. Чепіга, науково-педагогічна діяльність, керівні посади, педологічний інститут, інститут народної освіти.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі модернізації системи навчальних закладів України відбувається пошук ефективних механізмів упровадження інноваційних форм і методів організації навчально-виховного процесу. Професійна підготовка студентів, навчання в початковій школі, вивчення психофізіологічних особливостей дітей завжди були предметом дослідження як педагогів минулого, так і сучасності. Вважаємо, що звернення до педагогічної спадщини освітніх діячів минулого століття дасть змогу не лише теоретично визначити тенденції та принципи розвитку освітнього процесу, а й використати їх у сучасній освіті.

Особливу увагу вітчизняних науковців привертає постать Я. Чепіги (1875–1938), чия теоретична та науково-педагогічна діяльність є зразком активного намагання пробудити загальнопедагогічну свідомість та окреслити шляхи розбудови української освітньої системи першої третини ХХ ст.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В останні роки все більше спостерігається поглиблений інтерес до вивчення педагогічної спадщини Я. Чепіги та аналізу його теоретичних праць. Просвітницькій діяльності педагога присвячені праці сучасних дослідників історії педагогіки Г. Васьковича, Н. Гупана, І. Зайченка, М. Левківського, О. Любар, В. Мосіяшенка, Ю. Рисіної, А. Сбруєвої, О. Сухомлинської, Т. Усатенко, М. Ярмаченко та ін.

Окремі аспекти педагогічного світогляду та аналіз теоретичних праць ученого розкривається у публікаціях Л. Березівської, С. Болтівця, Н. Богданець-Білоskalенко, В. Демчука, В. Зоріна, Ж. Ільченко, В. Наконечної, Р. Палійчук, Е. Па-

насенко, Н. Побірченко, М. Прищака, Г. Савицької, В. Чорної, С. Яворської. Життєвий і творчий шлях, а також окремі аспекти педагогічної діяльності Я. Чепіги, зокрема його погляди на теоретичні засади навчання і виховання молодших школярів розкриті у працях Л. Ніколенко, О. Щербакової.

Мета публікації – проаналізувати науково-педагогічну діяльність Я. Чепіги з організації навчально-виховного процесу в м. Києві у 1920–1925 рр., зокрема участь в організації Київського Інституту Народної Освіти (КІНО), Педологічного інституту, що недостатньо розкрито у дослідженнях сучасних науковців.

Виклад основного матеріалу. Дослідження літературних та архівних матеріалів дозволяє стверджувати, що з 1920 р. Яків Чепіга розпочинає працю педагога-організатора на посадах завідуючого дошкільного відділу Київської губернської народної освіти, керівника секції дитячих будинків, заступника завгубсоцвиху Київщини. З 22 липня 1920 р. Яків Феофанович працював у Київському губернському відділі народної освіти на посаді заступника завідуючого підвідділу соціального виховання, до складу якого входили три секції: дошкільна, шкільна і ліквідаційна [8, арк. 34–35].

Дослідженням наукової літератури встановлено, що у 1920 р. Я. Чепіга був запрошеним до організаційного комітету Київського інституту народної освіти (КІНО). В навчальному закладі педагог обіймав посаду декана дошкільного факультету, проректора, професора. Пізніше керував факультетом соціального виховання, виконуючи управлінську та організаційну роботу на посаді декана цього факультету. Архівні першо-

джерела, зокрема анкетний листок Якова Чепіги свідчить про те, що в цьому закладі він працював із 1920 по 1923 рр. [1].

В Україні внаслідок освітньої реформи 1920-х рр. на базі педагогічних навчальних закладів утворювалися Інститути народної освіти у складі трьох факультетів: соціального виховання (готували вчителів для семирічних трудових шкіл), професійної освіти (готували викладачів технікумів і профшкіл) та політичної освіти (готували вчителів для викладання суспільних дисциплін) [3, с. 352].

Як зазначають дослідники освітнього процесу 20-х рр., на практиці інститути мали різну структуру, зокрема у Київському ІНО діяли два факультети: соціального виховання і професійної освіти. За твердженням Г. Івашиної, на кадри освітніх працівників у ці роки була велика потреба. Лише для закладів соціального виховання необхідно було 30 тисяч працівників, професійної освіти – 6 тисяч фахівців [4, с. 75]. Тому Інститути народної освіти розпочали підготовку вчителів для загальноосвітніх і професійних шкіл, працівників позашкільних установ, бібліотек.

Інститут народної освіти у Києві розпочав свою діяльність 20 липня 1920 р. У ньому разом із Я. Чепігою навчальні предмети викладали С. Ананьїн, О. Грушевський, А. Кримський, М. Столяров, П. Тутковський, Г. Іваниця, І. Соколянський, А. Корчак-Чепурківський та ін., які «належали до науково-педагогічної еліти України» [5, с. 74].

У 1921 р. в навчальному закладі налічувалось 1861 особа слухачів, 224 викладачів і 78 осіб, які несли адміністративно-господарчі функції [6, арк. 56–60]. За іменним списком викладачів інституту 1921 р. встановлено, що Яків Чепіга у віці 46 років і практичним стажем роботи тривалістю 15 років, на даному місці працював протягом одного року в дошкільному факультеті за спеціальністю «Методика трудових процесів» [6, арк. 56–60]. Досвід педагогічної та наукової праці, усвідомлення проблем навчально-виховної діяльності дозволили Я. Чепізі займати посаду Голови Ради Інституту, що є свідченням високої оцінки його організаційної майстерності [6, арк. 81–84].

Аналіз літературних та архівних матеріалів дає підстави стверджувати, що з перших днів роботи в Київському інституті народної освіти діяльність Я. Чепіги на керівних посадах набула організаційного характеру. При заснуванні освітньої установи він працював у Київському губернському відділі народної освіти, основним напрямком роботи якого було вирішення проблем соціального виховання, професійної і політичної освіти. Відповідно, всі розроблені ним документи знаходили своє застосування і в КІНО.

Дослідженням архівних першоджерел встановлено, що на основному курсі КІНО Я. Чепіга ви-

кладав предмет «Теорія трудового виховання» [6, арк. 10], на факультеті соціального виховання – «Організація установ соціального виховання учнів», «Організація практичних занять по установах соціального виховання» [6, арк. 7]. Разом із ним працювали В. Родніков, В. Підгаєцький, Е. Товмачевська, М. Юркевич, які викладали дисципліни «Основи психології», «Основи фізичного виховання» [6, арк. 10].

За нашим переконанням, особливого розквіту організаційно-педагогічного таланту Я. Чепіги набуває його діяльність на посаді декана факультету соціального виховання. За матеріалами звіту про діяльність КІНО за II півріччя 1922 р. встановлено, що адміністративно-навчальне управління в закладі здійснював ректор і політкомісар, при якому функціонувало бюро з «совещательними правами» [11, арк. 58–100]. До складу бюро входили: голова – «ректор-політкомісар», 2 проректори (з навчальної і адміністративно-господарчої частини), 2 декани (декан соціального виховання і декан факультету професійної освіти), завідуючий основним курсом на правах декану та 4 учених секретарі. Управління навчальною частиною в інституті здійснювалося за допомогою факультетської комісії, до якої входили 9 осіб під головуванням Якова Чепіги [там само].

Із початку заснування навчального закладу теоретична загальнопедагогічна підготовка на факультеті соціального виховання здійснювалася за допомогою вивчення циклу «Предмети педагогічного характеру і трудові процеси». На різних курсах навчання вивчалися: «Педагогіка», «Політика радянської влади в галузі народної освіти», «Педагогічна психологія», «Патологія», «Методи експериментального обстеження дітей і юнацтва», «Найважливіші педагогічні течії сучасності», «Історія педагогіки», «Статистика народної освіти» тощо [3, с. 352].

У 1922 р. в результаті проведення першої Всеукраїнської конференції навчальні плани факультетів соціального виховання інститутів народної освіти були переглянуті. Основним спрямуванням підготовки слухачів ІНО стала підготовка педагога-організатора дитячого життя в колективі. В цьому році Я. Чепіга викладав дисципліни «Основні питання сучасної педагогіки», «Методика шкільного навчання (методика початкового трудового виховання і навчання)», «Початкове навчання» [11, арк. 58–100].

Аналіз джерел дозволяє стверджувати, що Я. Чепіга у 1920 р. був одним із засновників Педагогічного інституту в м. Києві. З утворенням Інституту народної освіти перед педагогами постала проблема дослідження умов і законів розвитку людини в період дитинства і юнацтва, тобто «... як проблема педологічна». Отже, виникла необхідність заснування нової установи, «... яка б

поставила перед себе педологічну проблему в усій її нерозгаданості, організувала і перевірила попередній досвід, поправила свідомість наукового дослідника на нові завдання в зв'язку з новим комуністичним ладом і т. п.» [9, арк. 115–116].

Цінним джерелом для дослідження даного етапу науково-педагогічної діяльності Якова Чепіги, за нашим переконанням, є «Докладна записка Наркомосвіти про Педологічний Інститут в місті Києві» за підписом Я. Чепіги як товариша президента цього закладу. Метою діяльності дослідної установи було наукове вивчення дитини як об'єкта виховання, «... тому ґрунтовною засадою виховання є знання й розуміння духовного й тілесного життя дитини» [6, арк. 35–36].

Головними завданнями інституту стали, в першу чергу, вивчення природи дитини в усіх її життєвих «виявленнях», трудових процесах, соціального життя та творчості в обставинах нової школи. Окрім цього, інститут ставив перед педагогами завдання вивчення природи дефективних дітей, «... аби сприяти виробленню теорії й практики паталогічної педагогіки» [там само]. Яків Чепіга, займаючи посаду товариша ректора цього інституту, сподівався, що влада визнає за цим закладом важливе суспільне й державне значення та надасть йому «... права вищої наукової інституції, забезпечить йому автономне наукове існування, як забезпечено воно за Академією наук і затвердить його кошторис» [там само].

З моменту заснування Педологічного інституту, Я. Чепіга був одним із співробітників відділу «Фізична праця і трудові процеси» та здійснював практичну розробку дослідів «Експериментальне досліджування трудових процесів у зв'язку з природним розвитком дитини» [9, арк. 115–116].

У листопаді 1921 р. свою роботу розпочала Київська науково-дослідна кафедра педології, метою діяльності якої стали питання вивчення дитини та розв'язання педагогічних проблем, що виникали в освітньо-виховному процесі. Загальними зборами кафедри було ухвалено 4 секції та їх персональний склад. Керівником кафедри став професор С. Ананьїн, який очолював і секцію педагогіки. Я. Чепіга очолив секцію практичної педагогіки, В. Радзімовська – фізіології та гігієни дитинства, В. Володимирський – дефективної дитини [7, арк. 4–4 зв.].

Секція практичної педагогіки під керівництвом Я. Чепіги займалася дослідженням та розв'язанням питань, які стосувалися практичного змісту навчально-виховного процесу: складення підручників, дитячих книг, навчальних і методичних посібників. Одним із головних питань залишалися організація шкільних і позашкільних установ, опрацювання методики навчання дорослих на основі педологічних знань [7].

У цей час видаються педологічні праці Я. Чепіги «Розвиток органів почуття та їх значення

у вихованні дитини» (1922), «Страх і кара, їх вплив на характер і волю дитини» (1924), «Розмови про виховання дітей» (1924), в яких автором аналізується навчально-виховна концепція, що ґрунтується на психофізіологічних засадах розвитку дитячого організму. Серед підручників і навчально-методичних посібників педагога знаходимо: «Граматку до науки читання та писання» (1922), «Задачник для початкового навчання. Рік перший та другий» (1922), «Веселка: читанка для трудової школи: рік другий» (1923), «Нові методи навчання грамоти: метод цілих образів або американський. Без букваря. Комбінаційний метод» (1923), «Навчання в трудовій школі: практичні поради до навчання по трудовому методу. Рідна мова й арифметика» (1924) тощо, які перевидавалися декілька разів.

Таким чином, організаційно-науковий талант і великий досвід педагогічної діяльності Якова Чепіги відповідали освітнім потребам того часу і дозволили очолювати йому секцію практичної педагогіки науково-дослідної кафедри педології до кінця жовтня 1925 року [2; 12; 14].

У досліджуваний період у навчальних закладах держави набула вивчення та застосування комплексна система навчання, що ґрунтувалася на досвіді зарубіжних країн. Аналізуючи комплексну систему, Я. Чепіга публікує праці «Що то є комплекс» (1925), «Будова комплексу (Методичний лист)» (1925). У них педагог, вивчаючи погляди Ф. Красікова, Г. Гордона, М. Рубінштейна, надавав методичні поради вчителям щодо опрацювання комплексних тем навчання. Вважаємо за необхідне зазначити, що в цілому Я. Чепіга не був прихильником комплексного методу навчання, а розглядав його лише як елемент трудового. У досліджуваний період він, як прихильник методики навчання В. Лая, ідей А. Фер'єра, продовжував опрацювати проблеми трудового виховання. При цьому вченим наголошувалось про значення трудового методу, що виступає основою організації навчально-виховного процесу.

Як зазначає О. Щербаківа, «Ідею трудової школи педагог і практик Я. Чепіга представляв у широкому європейському розумінні» [14, с. 138]. Він створював навчально-методичні посібники для працівників різних установ соціального виховання, студентів інститутів народної освіти та учнів педагогічних шкіл. До них, у першу чергу, відносимо підручник «Азбука трудового виховання. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання» (1922), «Практична трудова педагогіка» (1924), «Весняно-літній період в практиці трудового виховання» (1924).

У своїх працях Я. Чепіга зосереджував увагу на принципах трудової освіти та виховання. Природним і культурним засобом виховання дітей педагог уважав школу, яка «... повинна стати головним чинником проведення основних по-

ложень нормального державного будівництва» [13, с. 210].

Справжнє виховання громадян Яків Феофанович розкривав у завданнях, що стоять перед школою:

1) виховання людини, здатною до створення громадянських трудових цінностей;

2) розвиток особистих і природних діяльних здібностей людини, що зможуть принести користь усьому суспільству;

3) забезпечення людини необхідними знаннями, що зможуть підготувати її як широко-освіченого та ініціативного працівника, здатного підтримувати добробут усієї держави [13, с. 211].

Висновок. Таким чином, науково-педагогічна діяльність Я. Чепіги в м. Києві здійснювалась: по-перше, на посадах завідувачого дошкільного відділу Київської губернської народної освіти, керівника секції дитячих будинків, заступника завгубсоцвиху Київщини, була плідною та заклала основи подальшої діяльності з організації навчальних закладів; по-друге, через участь у заснуванні Київського інституту народної освіти, Педологічного інституту та науково-дослідної кафедри педології, завдяки чому створювались умови для навчання та розвитку суспільства, підготовки освічених учительських кадрів.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів науково-педагогічної діяльності Я. Чепіги. **Подальшого вивчення та аналізу** потребують теоретичні та методичні праці ученого, що дасть

можливість виокремити найважливіші досягнення вітчизняного педагогічного досвіду та запровадити їх у навчально-виховний процес сучасних освітніх закладів.

Список використаних джерел

1. Анкетний листок Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) (квітень 1925 р.) // Центральный державный архив высших органов власти та управління України (далі – ЦДАВОВУ України). – Ф. 166. – Оп. 12. – Спр. № 8384. – Арк. 1–3.
2. Березівська, Л.Д. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875–1938) // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX–XX ст.): Хрестоматія / [упоряд. Л.Д. Березівська, Н.П. Дічек, О.В. Сухомлинська та ін.] – Київ : Науковий світ, 2003. – С. 187–189.
3. Дем'яненко, Н. М. Інститути народної освіти / Н. М. Дем'яненко // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; гол. редактор В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С. 352.
4. Івашина, Г. З. До питання створення радянської системи професійної освіти на Україні / Г. З. Івашина // Педагогіка : Респ. наук.-метод. зб. – Київ, 1967. – № 5. – С. 68–80.
5. Кузьменко, М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект / М. Кузьменко // Український історичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 66–80.
6. Матеріали Вищого інституту народної освіти ім. Драгоманова, педшкіл та підкурсів Київської губернії (липень, 1921 р.) // ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. № 286. – 93 арк.
7. Матеріали про організацію та роботу Київської науково-дослідної кафедри педології (протоколи, звіти, доповідні записки, кошториси, штатний розклад). Список наукових робітників науково-дослідної кафедри педології в м. Києві (листопад, 1921 р.) // ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. № 463. – Арк. 4–37.
8. Матеріали про роботу Київського губвідділу народної освіти (звіти, інструкції, плани, програми, кошториси тощо). Списки співробітників Київського губвідділу (1 січня – 24 грудня 1920 р.) // ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. № 941. – 125 арк.
9. Матеріали про роботу Київського губвідділу народної освіти (1920 р.) // ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 1. – Спр. № 152. – Арк. 115–116.
10. Новицька, О. Організація та діяльність науково-дослідних кафедр педагогіки в Україні у 1920-ті роки / О. Новицька // Історико-педагогічний альманах. – 2013. – № 1. – С. 71–82.
11. Отчёт о состоянии и деятельности Высшего Института Народного Образования в Киеве за II полугодие 1922 года // ЦДАВОВУ України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. № 1077. – Арк. 58–100.
12. Сухомлинська, О.В. Чепіга (Зеленкевич) Яків Феофанович (1875 – 1938) / О.В. Сухомлинська // Українська педагогіка в персоналіях : навч. посіб. у 2 кн. / [О.В. Сухомлинська та ін. / за ред. О.В. Сухомлинської]. – Київ : Либідь, 2005. – Кн. 1 : X – XIX ст. – С. 89–99.
13. Чепіга, Я. Азбука трудового виховання й освіти. Основи організації трудової школи з методологією початкового навчання / Чепіга (Зеленкевич) Я.Ф. // Вибрані педагогічні твори / навч. посіб. / [упор. наук. редактор Л.Д. Березівська] / Інститут педагогіки АПН України. – Харків : ОВС, 2006. – С. 210–259.
14. Щербакова, О. Л. Педагогічні погляди та просвітницька діяльність Я. Ф. Чепіги (кінець XIX – початок XX століття) : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Олена Леонідівна Щербакова. – Момква, 2009. – 228 с.

Дата надходження авторського оригіналу до редакції : 06.11.2014

Кравчун Н. П. Научно-педагогическая деятельность Я. Чепіги по организации учебно-воспитательного процесса в г. Киеве (1920–1925 гг.)

А На основе анализа литературных и архивных материалов исследована педагогическая деятельность Я. Чепіги по организации образовательных учреждений в г. Киеве. Проанализировано содержание теоретических трудов учёного, определяющих важнейшие условия эффективного учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: Я. Чепіга, научно-педагогическая деятельность, руководящие должности, педологический институт, институт народного образования.

Kravchun N. P. Ya. Chepiga's scientific and pedagogical activity in the educational process organization in Kyiv (1920–1925 years).

С Ya. Chepiga's pedagogical activity in the educational institutions' organization in Kyiv based on analysis of published and archival materials has been studied. The content of scientific and theoretical works that define the most important conditions for effective educational process is analyzed.

Key words: Ya. Chepiga, scientific and pedagogical activity, leadership positions, the pедологical institute, the institute of people's education.